

Raport końcowy z realizacji programu senioralnego
wspierającego proces rewitalizacji w POR CENTRUM

Opracowany na potrzeby realizacji projektu „Fabryka Pełna Życia - rewitalizacja śródmieścia Dąbrowy Górniczej” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020 i przygotowany na podstawie zapisów umowy WOP 271.5.189.2017

Autorki:

Alicja Kowalska – Stowarzyszenie Civitas

Michalina Lulek-Majka – Stowarzyszenie Civitas

Dąbrowa Górnicza 2017r.

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020

Poniższe opracowanie stanowi końcowy element realizacji zadania p.n.: Opracowanie metodologii i przeprowadzenie pilotażu pakietu senioralnego na potrzeby realizacji projektu „Fabryka Pełna Życia-rewitalizacja śródmieścia Dąbrowy Górniczej” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020 i wynika z umowy WOP 271.5.189.2017. Celem realizacji przedmiotu zamówienia było przygotowanie do procesu rewitalizacji obszarowej centrum Dąbrowy Górniczej w latach 2016-2020, w tym dostarczenie wiedzy potrzebnej do właściwego przygotowania programu funkcjonalnego. Wykonanie przedmiotu zamówienia wchodziło w skład przygotowania modelu prowadzenia rewitalizacji w obszarach miejskich poprzez wypracowanie metodologii oraz sposobu podejścia do działań rewitalizacyjnych zorientowanych na osiągnięcie jak największego efektu dla miasta-beneficjenta, z uwzględnieniem jego specyfiki oraz indywidualnych uwarunkowań. Model ten będzie udostępniony na stronie projektu www.fabrykapelnazycia.pl oraz udostępniony nieodpłatnie potencjalnym realizatorom działań zmierzających do włączenia mieszkańców w proces rewitalizacji.

Pierwszym elementem zamówienia było zaprojektowanie, opracowania i przedstawienie do akceptacji koncepcji pracy z seniorami pozwalającej w przyszłości na partycypacyjne wypracowanie programu funkcjonalnego, spełniającej jednocześnie wszystkie warunki zawarte w zamówieniu.

Strona merytoryczna koncepcji odwołuje się do wskazanych w szczegółowym opisie przedmiotu zamówienia zagadnień, dzięki którym może nastąpić wzmocnienie kapitału społecznego i tożsamości lokalnej oraz autentyczne zaangażowanie seniorów w procesy rewitalizacyjne.

Przygotowany program kierowany był do mieszkańców Dąbrowy Górniczej w wieku 60 + oraz pośrednio do instytucji zajmujących się wspieraniem i aktywizacją osób starszych. Warsztaty pilotażowe zostały przeprowadzone w grupie 20 osób, w skład której weszli m.in. przedstawiciele Rady Seniorów Miasta Dąbrowa Górnicza, Uniwersytetów Trzeciego Wieku działających na terenie miasta. Program warsztatów modelowych był realizowany w Centrum Aktywności Obywatelskiej w Dąbrowie Górniczej przy ul. Sienkiewicza 6a.

Program przygotowany przez Stowarzyszenie Civitas nawiązuje do idei rewitalizacji oraz zmian społeczno-politycznych jakie zachodziły w mieście, a także zmian urbanistycznych, ze szczególnym naciskiem na centrum Dąbrowy Górniczej. Zawiera elementy pozwalające na przygotowanie seniorów do pełnienia roli lokalnych liderów rewitalizacji.

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020

Opracowana metodologia posłużyła do przygotowanie działań, które pozwoliły na osiągnięcie następujących rezultatów:

- zwiększenie poziomu aktywności społecznej mieszkańców 60+;
- włączenie osób 60+ w aktywność obywatelską;
- podniesienie wiedzy i umiejętności seniorów z zakresu procesu współdecydowania i partycypacji obywatelskiej;
- budowanie tożsamości lokalnej i pozytywnych związków z Dąbrową Górnica;
- wzmacnianie kapitału społecznego, w tym kreowanie postaw obywatelskich, nakierowanych na odpowiedzialność, kooperację i dbałość o dobro wspólne wśród mieszkańców w wieku 60+;
- wprowadzenie pojęcia „rewitalizacja” i wiedzy o tym procesie wśród mieszkańców w wieku 60+;

Całość programu była oparta na pracy metodami aktywizującymi, pracy warsztatowej i teorii kreatywności. Przyjęta metodologia opierała się na modelu uczenia się osób dorosłych **David Kolba**¹, co oznacza w praktyce, że nie tylko przekazanie niezbędnej wiedzy, ale przede wszystkim zastosowanie jej w praktyce. Zastosowane metody odnosiły się do podstawowych zasad kształcenia², a więc:

- **zasady świadomego i aktywnego udziału:** eksponuje potrzebę ciągłego aktywizowania uczestników poprzez wprowadzanie ich w różne sytuacje problemowe i namawianie ich do samodzielnego rozwiązywania. Świadome uczestnictwo w procesie kształcenia ma miejsce wtedy, gdy zaczynają się oni kształtować własnymi motywami;

- **zasada operatywności wiedzy:** zwraca uwagę na potrzebę nauczania wielostronnego, to jest takiego, które obok metod opartych na przyswajaniu wiedzy polega za zastosowaniu metod kształcenia poprzez odkrywanie, przeżywanie i działanie praktyczne, czyli stawianie przede wszystkim na wiedzę operatywną, pozwalającą na sprawną realizację różnych zadań, nawet w sytuacjach zupełnie nowych;

¹ D. Kolb: *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 1984

² Cz. Kupisiewicz: *Dydaktyka ogólna*, Oficyna Wydawnicza Graf-Punkt, Warszawa 2002

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020

- **zasada wiązania praktyki z teorią:** jest kontynuacją sugestii zawartych powyżej. Mówi ona o potrzebie przygotowania uczestników do racjonalnego posługiwania się wiedzą teoretyczną w różnorodnych sytuacjach praktycznych. Właściwa realizacja zasady łączenia teorii z praktyką pobudza aktywność, sprzyja rozwojowi samodzielności uczniów, a przede wszystkim przygotowuje ich do zmieniania otaczającego świata;
- **zasada indywidualizacji i zespołowości:** postuluje konieczność zachowania indywidualnego podejścia do każdego uczestnika w warunkach pracy zespołowej przy jednoczesnym podkreśleniu wysokiej wartości uczenia się i pracy zespołowej.

Zintegrowany proces rewitalizacji powinien być prowadzony w dialogu z lokalną społecznością i wszystkimi innymi interesariuszami, a jego przyczyny i skutki wykraczają poza obszar bezpośredniego prowadzenia działań i mają szerszy kontekst społeczny i terytorialny. W ramach działań rewitalizacyjnych konieczne jest również wzmocnienie lokalnego potencjału, dzięki któremu mieszkańcy będą wykazywali inicjatywę w procesie oraz świadomi dziedzictwa kulturowego, którego są spadkobiercami, będą odpowiedzialni za miasto.

W związku z powyższym w trakcie realizacji zadania prowadzone były działania traktujące seniorów jako ważnych aktorów dialogu z lokalną społecznością i wzmacnianie ich roli jako jednego z elementów długofalowego procesu nastawionego na budowę kapitału społecznego.

Dobór proponowanych działań został opracowany na podstawie wieloletniego doświadczenia w tworzeniu i realizacji projektów dla seniorów. Koncepcja działań bazowała na metodach angażujących uczestników w taki sposób, by byli inicjatorami i twórcami przedsięwzięć, a nie tylko biernymi odbiorcami. W ten sposób uczestnicy doświadczają poczucia sprawstwa. Zdobyte umiejętności i poznane techniki umożliwią im aktywne uczestnictwo w procesach podejmowania decyzji oraz wpływania na zmiany, zbudują poczucie współdecydowania o przestrzeni, w której żyją.

Całość programu była osadzona w procesie rewitalizacji POR CENTRUM.

Program składał się z następujących elementów:

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020

1. CYKL WARSZTATÓW: „MIASTO DLA LUDZI” - METODY PARTYCYPACJI SPOŁECZNEJ

Na cykl złożyły się trzy spotkania, każde trwające 4 godziny dydaktyczne.

Podczas pierwszych warsztatów, zgodnie z przyjętą metodologią, seniorzy wzięli udział w spotkaniu z I Zastępcą Prezydenta Miasta Dąbrowa Górnicza Marcinem Bazylakiem, który szczegółowo przedstawił plany dotyczące rewitalizacji miasta. Uczestnicy spotkania mieli możliwość przez ponad trzy godziny, prowadzić żywy dialog z prezydentem. Pytania dotyczyły przyszłego kształtu Dąbrowy Górnicznej, miejsca miasta w Metropolii Śląsko- zagłębiowskiej, przebudowy dworca i miejskiej sieci komunikacji publicznej, a także szeroko pojętego tematu tzw. zielonej mobilności.

Spotkanie miało charakter otwarty, cieszyło się dużym zainteresowaniem ze strony seniorów. Wzięło w nim udział 26 osób. Otwarta forma spotkania była zgodna z potrzebami seniorów, co potwierdziły wywiady prowadzone z uczestnikami. Podkreślali, że stworzono im możliwość wyjaśnienia lub upublicznienia nurtujących ich treści. Zarówno samo spotkanie, jak i możliwość przekazania dostrzeganych problemów bezpośrednio wysokiej rangi przedstawicielowi władz miasta z pewnością wpłynęła na podniesienie poczucia sprawstwa wśród uczestników. W trakcie ewaluacji uczestnicy podkreślali, że możliwość takiego kontaktu była dla nich istotnym elementem programu. Po zakończeniu warsztatów seniorzy zwracali uwagę, że samo spotkanie ułatwiło im zrozumienie procesu rewitalizacji, pozwoliło zdobyć nowe informacje i wyjaśniało część wątpliwości jakie mieli w związku z samym procesem. Wyrażali także pozytywne opinie na temat przedstawionej koncepcji. W ramach warsztatów udało się, w toku dyskusji i wymiany myśli, pokazać i przybliżyć rewitalizację jako proces mający na celu poprawę jakości życia społeczności miasta. W tym kontekście seniorzy poznali narzędzia partycypacji umożliwiające m.in. kształtowanie przestrzeni lokalnej. W trakcie rozmów dotyczących funkcjonowania budżetu partycypacyjnego, uczestnicy mieli okazję poznać osoby w swoim wieku, które składały już własne projekty. Był to istotny element warsztatu, który służył nie tylko wymianie doświadczeń, ale też ośmieleniu uczestników do podejmowania działań tego typu w przyszłości. Seniorzy w trakcie programu odbyli także spotkanie z zespołem Fundacji Napraw Sobie Miasto zajmującym się realizacją w mieście projektu tzw.: żywej ulicy, który dotyczy ul. 3 Maja. Chodzi o czasowe wyłączenie ul 3 maja z ruchu samochodowego i ożywienie jej przestrzeni w procesie animacji. Uczestnicy zostali zaproszeni do bezpośredniego zaangażowania się w ten projekt.

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020
Wśród uczestników warsztatów były także osoby, które zaangażowały się w proces rewitalizacji Śródmieścia poprzez udział w spacerach badawczych oraz poprzez realizację mikro projektów na terenie ogrodu społecznościowego w ramach programu Zróbmy sobie ogród.

Rezultaty modułu:

- rozwój aktywności i postaw obywatelskich seniorów;
- podniesienie poziomu wiedzy z zakresu rozpoczętego procesu rewitalizacji;
- wzrost wiedzy dotyczącej korzystania z dostępnych narzędzi partycypacji społecznej; i możliwości wykorzystania ich w procesach rewitalizacyjnych;
- zwiększenie świadomości wpływu uczestników projektu na rozwiązywanie lokalnych problemów;
- popularyzacja aktywności społecznej jako podstawy budowania autorytetu środowiskowego; poszerzenie wiedzy o umiejętnościach społecznych, integracja zespołu uczestników, budowanie postaw nastawionych na odpowiedzialność, kooperację i dbałość o dobro wspólne, postaw zwiększający kapitał społeczny miasta
- wzrost kompetencji społecznych i obywatelskich niezbędnych w aktywnym zaangażowaniu w dialog społeczny i w proces rewitalizacji

Metody wykorzystane w trakcie realizacji: Warsztaty prowadzone były aktywnymi metodami pracy z grupą, w oparciu o cykl Kolba, co umożliwiło seniorom nie tylko nabywanie nowych umiejętności, ale także wykazanie się wiedzą wynikającą z ich ogromnego życiowego doświadczenia. Wśród metod używanych podczas prowadzenia warsztatów dominowały te, które umożliwiały uczestnikom wypowiedzenie własnych opinii na forum: burza mózgów, wywiad, dyskusja, debata, symulacja.

Istotnym, z punktu widzenia metodologii, elementem programu okazały się gry dydaktyczne. Szeroko pojętej grywalizacji była ważnym i lubianym przez seniorów elementem warsztatów. W trakcie prowadzenia ewaluacji seniorzy podkreślali, że wprowadzenie elementu gier dydaktycznych: np. quizu wiedzy o Dąbrowie Górniczej czy tzw. bingo samorządowego pozwalało im się zrelaksować, oswoić z sytuacją warsztatową oraz w bezstresowy sposób przyswajać wiedzę.

Zakres realizowanego modułu:

Uczestnicy zdobyli wiedzę i umiejętności dotyczące 5 metod partycypacji odnoszących się także do procesu rewitalizacji przestrzeni Fabryki Pełnej Życia:

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020

1. **Warsztaty przyszłościowe:** Uczestnicy przy wsparciu prowadzących, zainspirowani modelowymi przykładami rewitalizacji w różnych krajach Europy, tworzyli koncepcje rozwoju centrum Dąbrowy Górniczej; w grupach zastanowili się nad funkcją centrum miasta, kształtem urbanistycznym Śródmieścia oraz rozwiązaniami związanymi z komunikacją publiczną. Wszystkie stworzone koncepcje uwzględniały potrzeby starszych mieszkańców miasta.
2. **World Café:** Jedno ze spotkań z uczestnikami w całości miało formę World Cafe, co umożliwiło kreatywną wymianę pomysłów dotyczących wybranych zagadnień związanych z życiem seniorów w mieście. W odpowiednio zaaranżowanej przestrzeni, zbliżonej do atmosfery kawiarnianej, uczestnicy omawiali zagadnienia związane z procesem rewitalizacji ze szczególnym naciskiem na sytuację pieszego w mieście. Warsztat został tak skonstruowany, by umożliwić uczestnikom zapoznanie się z najnowszymi trendami opisanymi w literaturze z tego zakresu, np. w publikacji Janette Sadik-Khan „Walka o ulice. Jak odzyskać miasto dla ludzi”. Taka forma prowadzenia warsztatu spotkała się z dużym entuzjazmem uczestników i wysoką oceną z ich strony. Uczestnicy po zakończeniu warsztatu podkreślali, że chętnie uczestniczyliby w tego typu spotkaniach. Warsztat został uzupełniony o spotkanie z przedstawicielami zespołu ds. stworzenia w mieście żywej ulicy, co korespondowało z tematami poruszonymi w trakcie Word Cafe
3. **Spacer badawczy:** Metoda, została szeroko omówiona w trakcie warsztatów, część uczestników programu, zainspirowana spotkaniem, zgłosiła chęć udziału w kolejnych spacerach badawczych realizowanych przez Stowarzyszenie Civitas. Sama forma spacerów badawczych spotkała się z bardzo pozytywnym odbiorem wśród seniorów, którzy podkreślali, że daje on możliwość „wychycenia” barier komunikacyjnych, które na co dzień utrudniają pieszym życie.
4. **Spotkanie otwarte (spotkania konsultacyjne):** Z tą metodą partycypacji społecznej uczestnicy zapoznali się podczas symulacji konsultacji przeprowadzonych w trakcie warsztatu. Uczestnicy sami wystąpili w różnych rolach społecznych, co jak podkreślali ułatwiło im zobaczenie problemu rewitalizacji Śródmieścia z wielu perspektyw.
5. **Budżet partycypacyjny:** Szczegółowo omówiony został Dąbrowski Budżet Partycypacyjny jako narzędzie stosowane w Gminie Dąbrowa Górnicza od 2013 roku, które stwarza duże możliwości do wykorzystania potencjału mieszkańców w pozytywnej zmianie ich otoczenia. W tej części uczestnicy mieli możliwość przeprowadzenia wywiadu z osobami, które

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020 stworzyły projekty do budżetu we wcześniejszych edycjach, poznali także narzędzia komunikacji społecznej i partycypacji cyfrowej.

2. WARSZTATY „FABRYKA PEŁNA ŻYCIA” - rewitalizacja jako interwencja w przestrzeń i zmiana poprzez kulturę

Podczas warsztatów uczestnicy poznawali formę pracy metodą projektu. Nabytą wiedzę mogli zrealizować w praktyce biorąc udział w realizowanym przez Stowarzyszenie Civitas projekcie „Zróbmy sobie ogród”. Seniorzy w ramach tego programu realizowali mikroprojekty akcji społecznych na terenie Fabryki Pełnej Życia. Projekty te były czasową interwencją w rewitalizowaną przestrzeń, np.: wspólne zaprojektowanie i wykonanie ściany ziół miejskich, przygotowanie i rozmieszczenie „hotelu dla zapylaczy” (budek dla owadów zapylających), zorganizowanie i pomalowanie beczek, umożliwiających podlewanie ogrodu, zorganizowanie pikniku dla mieszkańców. Uczestnicy sami wypracowali koncepcję, plan i zakres działań, których celem było „ożywienie” przestrzeni poprzez przedsięwzięcia skierowane do szerokiego kręgu mieszkańców.

Rezultaty modułu:

- rozwój aktywności i postaw obywatelskich, budowanie tożsamości lokalnej i pozytywnych związków z miastem;
- budowanie postaw związanych z poczuciem sprawstwa;
- podniesienie poziomu wiedzy dotyczącej procesu rewitalizacji;
- wzrost wiedzy dotyczącej korzystania z dostępnych narzędzi partycypacji społecznej, w tym w szczególności spaceru badawczego;
- zwiększenie świadomości wpływu uczestników projektu na rozwiązywanie lokalnych problemów.

Metody/Narzędzia:

Warsztaty stworzone zostaną w oparciu o proponowane przez Parlament Europejski kompetencje wspomagające aktywność przez całe życie: inicjatywność i przedsiębiorczość, jako zdolności do wcielania pomysłów w czyn. Zajęcia prowadzone były z wykorzystaniem m.in. metody projektów, zastosowaniem modelu SMART oraz analizy SWOT jako techniki służącej do i porządkowania informacji i analizy projektów.

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020

3. SPOTKANIE EWALUACYJNE

Część warsztatową zamknęło spotkanie ewaluacyjne prowadzone aktywnymi metodami pracy w dużej interakcji z uczestnikami. Celem spotkania była ewaluacja programu, wymiana doświadczeń zdobytych podczas warsztatów. Ważnym elementem spotkania były wywiady z uczestnikami. Każdy z uczestników wypowiadał się indywidualnie, odpowiadając m.in. na pytania: które z poruszanych problemów związanych z rewitalizacją miasta były dla niego najbardziej interesujące, jak oceniane są zastosowane metody.

Wnioski i rekomendacje:

- Seniorzy, jako ważni aktorzy w procesie rewitalizacji, powinni być przygotowani nie tylko do bycia beneficjentami końcowymi działań, ale przede wszystkim w możliwie dużym zakresie, do bycia współorganizatorami i wykonawcami.
- Proponowany program zawiera działania, które wzmacniają inicjatywność mieszkańców i świadomości dziedzictwa kulturowego, którego są spadkobiercami.
- Udział w programie przyczynił się do aktywowania potencjałów obywatelskich seniorów oraz wzmocnienia integracji i spójności społeczności zamieszkującej i działającej w centrum Dąbrowy Górniczej.
- Działania skierowane do seniorów powinny zawierać elementy wzmacniające ich umiejętności społeczne, co ma wpływ na wzmocnienie poczucia własnej wartości, budowanie postaw nastawionych na odpowiedzialność, kooperację i dbałość o dobro wspólne uczestników oraz poprawę ich adaptacji do zmian (elastyczność).
- Dużą wartością programu, wg samych uczestników, była możliwość realizacji zaprojektowanych akcji (mini projektów) i sprawdzenia się we wspólnym działaniu, co dało im poczucie inicjatywności i sprawstwa w kształtowaniu przestrzeni publicznej
- Ewaluacja prowadzona z uczestnikami potwierdza, że udział w programie dodał seniorom odwagi do zgłaszania nowych pomysłów lub innowacji. W przyszłości przełoży się to, na odważne inicjowanie samodzielnych inicjatyw i projektów społecznych w lokalnym środowisku.
- Zaangażowanie uczestników podczas realizacji projektu potwierdza tezę, że seniorzy, to grupa o dużym potencjale, to z reguły świadomi obywatele, utożsamiający się mocno z miastem. Chętnie angażują się społecznie, i chętnie wezmą aktywny udział w procesie rewitalizacji, jeśli będą widzieć sens tych działań.

Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020

- Wiele zastosowanych elementów programu wskazuje uczestnikom, w jaki sposób stać się aktywnym mieszkańcem, jak aktywnie brać udział w procesach rewitalizacyjnych i jak włączyć do działania innych.